

PHÁT HUY TÍNH TÍCH CỰC, SÁNG TẠO HỌC TẬP CỦA SINH VIÊN QUA PHƯƠNG PHÁP DẠY HỌC GIẢI QUYẾT TÌNH HUỐNG CÓ VẤN ĐỀ

Phùng Đình Mẫn

Trung tâm Đào tạo từ xa, Đại học Huế.

1. Sự cần thiết của phương pháp dạy học thông qua giải quyết tình huống trong các trường đại học hiện nay

Để đáp ứng yêu cầu của sự nghiệp đổi mới, mở cửa và hội nhập của đất nước, chúng ta cần không ngừng nâng cao chất lượng đào tạo nguồn nhân lực có trình độ cao, trong đó các trường đại học và cao đẳng đóng một vai trò quyết định. Để thực hiện yêu cầu này, trong mấy năm gần đây, Bộ Giáo dục và Đào tạo đã phát động phong trào nâng cao chất lượng đào tạo trong nhà trường từ bậc phổ thông đến đại học và trên đại học.

Có nhiều giải pháp để nâng cao chất lượng giáo dục trong các trường đại học, từ nâng cao trình độ của đội ngũ giảng viên, đổi mới phương pháp giảng dạy, nâng cao trình độ quản lý nhà trường, nâng cao chất lượng của sách giáo trình, bài giảng, tăng cường cơ sở vật chất, cập nhật thông tin cho các trường... Một trong những giải pháp quan trọng trong việc đổi mới phương pháp giảng dạy trong nhà trường đại học là áp dụng phương pháp dạy học thông qua giải quyết các tình huống có vấn đề. Sở dĩ chúng ta cần tăng cường sử dụng phương pháp này bởi vì:

- *Thứ nhất*, đã có một thời gian dài, trong các trường đại học vẫn sử dụng một phương pháp truyền thống trong giảng dạy sinh viên - đó là giảng viên thì đọc bài giảng, còn sinh viên thì nghe và ghi chép. Quá trình dạy học này dường như diễn ra theo một chiều - chiều truyền đạt thông tin từ giảng viên tới sinh viên, hầu như không diễn ra một chiều ngược lại - chiều từ sinh viên phản hồi lại giảng viên. Hoạt động dạy và học trở thành hoạt động hoàn toàn thụ động nhìn từ phía sinh viên (người học). Hình thức dạy này đã làm cho sinh viên thiếu hứng thú học tập. Tại cuộc hội thảo "Tập trung trí tuệ, nắm bắt tương

lai" do Viện Nghiên cứu giáo dục thuộc Đại học Sư phạm thành phố Hồ Chí Minh và Công ty Wrigley Việt Nam tổ chức vào tháng 10 năm 2007 tại thành phố Hồ Chí Minh cho thấy: nhiều sinh viên thiếu động cơ học tập, bị stress và mệt mỏi. Một số nhà nghiên cứu đã đặt ra câu hỏi: Sự chán nản và thiếu hứng thú học tập của sinh viên phải chăng do chương trình học và phương pháp giảng dạy của giáo viên. Kết quả của cuộc hội thảo này là một minh chứng cho sự cần thiết phải đổi mới phương pháp dạy học trong nhà trường đại học hiện nay để tăng thêm sự hứng thú học tập của sinh viên.

- *Thứ hai*, làm thế nào để hoạt động dạy và học trở thành một hoạt động phát huy được tính tích cực và sáng tạo của sinh viên (người học), họ không còn là những người chỉ biết ghi chép một cách thụ động? Có nhiều lời giải cho câu hỏi này, trong đó dạy học thông qua việc sinh viên giải quyết các tình huống mà giảng viên đưa ra là một biện pháp có hiệu quả. Với phương pháp dạy và học này, có thể biến hoạt động dạy và học mang tính một chiều và thụ động trước đây thành một hoạt động có tính tương hỗ giữa người dạy và người học. Sinh viên không còn là những người chỉ biết nghe giảng và ghi chép một cách thụ động bài giảng, mà tham gia tích cực vào hoạt động dạy của giảng viên. Thực tế giảng dạy của chúng tôi trong thời gian qua tại Đại học Sư phạm Huế, cũng như ở một số trường đại học sư phạm khác đã minh chứng cho điều đó.

2. Dạy học thông qua việc sinh viên giải quyết các tình huống

2.1. Tình huống có vấn đề trong hoạt động dạy học

Có thể nói, tình huống có vấn đề trong hoạt động sư phạm là vấn đề lý luận không còn mới mẻ, nó đã được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm. Từ những nghiên cứu của A.V. Pêtrôpxki, A.M. Machuxkin, K.K. Platônop, cũng như quan điểm của một số nhà tâm lý học nước ta như Nguyễn Quang Uẩn, Trần Trọng Thủy, Trần Hữu Luyện, Ngô Công Hoàn, Trần Quốc Thành, Hoàng Anh, Nguyễn Như An, Lê Văn Mến, Bùi Thị Mùi... có thể nêu ra một số đặc điểm của tình huống có vấn đề trong hoạt động sư phạm như sau:

a. Thứ nhất, tình huống mà giảng viên đưa ra chứa đựng yếu tố mới mà sinh viên chưa biết. Họ cần hiểu và giải quyết nó. Cái yếu tố mới này gắn với nội dung, mục tiêu của bài giảng. Điều cần chú ý ở đây là giảng viên đưa ra mức độ khó (hay mức độ "mới") của vấn đề như thế nào để sinh viên có thể giải quyết được. Nếu vấn đề ở mức quá đơn giản và việc giải quyết nó quá dễ dàng thì khó có thể kích thích được hứng thú, sự sáng tạo của sinh viên. Trái lại, nếu vấn đề quá khó mà sinh viên không thể giải quyết được thì họ có thể sẽ chán nản. Như vậy, tình huống có vấn đề vừa mang cái mới, vừa nằm trong phạm vi tri thức mà sinh viên đã và đang học.

b. Thứ hai, tình huống có vấn đề cần gợi được nhu cầu, sự hứng thú của sinh viên và mong muốn giải quyết vấn đề của họ. Để có được những tình huống như vậy thì giảng viên phải tìm được những tình huống có tính độc đáo, phải lựa chọn trong rất nhiều tình huống xảy ra trong thực tiễn cuộc sống của sinh viên, của đời sống xã hội để lấy những tình huống phù hợp với đối tượng sinh viên của mình.

Để có được các tình huống có vấn đề phù hợp, cần chú ý tới một số yêu cầu sau:

- Khi xây dựng tình huống, cần dựa vào những đặc điểm tâm lý của sinh viên. Đó là dựa vào nhu cầu, thị hiếu của họ, tình cảm và thái độ của họ, các giá trị sống của sinh viên. Sinh viên là nhóm xã hội khao khát khám phá cái mới, mong muốn sáng tạo, đổi mới. Chính những đặc điểm tâm lý này cho thấy đời sống của sinh viên rất phong phú, đa dạng và như vậy có nhiều nội dung, nhiều khía cạnh để chúng ta xây dựng các tình huống có vấn đề cho sinh viên.

- Một khía cạnh nữa cần được chú ý khi lựa chọn tình huống có vấn đề cho sinh viên là sinh viên có thể sử dụng được các tri thức, kinh nghiệm đã được học, đã biết để giải quyết vấn đề. Song, khi sử dụng các tri thức và kinh nghiệm này, đòi hỏi phải vận dụng chúng một cách sáng tạo, phải tìm tòi, suy nghĩ. Những tình huống nằm ngoài khả năng giải quyết của sinh viên, tức là họ không thể vận dụng các tri thức và kinh nghiệm có sẵn thì đây cũng là những tình huống không phù hợp.

- Khi xây dựng những tình huống, cần khơi dậy được nhu cầu, sự mong muốn khám phá của sinh viên. Để có được những tình huống như vậy thì chúng phải chứa đựng những mâu thuẫn. Chính việc giải quyết mâu thuẫn của tình huống đã hình thành và phát triển sự sáng tạo của sinh viên trong quá trình học tập.

3. Hiệu quả của việc giải quyết vấn đề trong hoạt động dạy và học

Phương pháp dạy học thông qua việc sinh viên giải quyết các tình huống có vấn đề có ý nghĩa to lớn đối với việc nâng cao chất lượng dạy và học trong nhà trường đại học hiện nay. Điều này thể hiện qua các khía cạnh sau:

a. Thu hút sự tham gia và phát huy được tính tích cực học tập của sinh viên trong quá trình học, đặc biệt là quá trình học ở trên lớp

Nếu trong phương pháp dạy học truyền thống hầu như không có sự tham gia của sinh viên vào quá trình dạy học của giảng viên, nhất là ở trên lớp, họ chỉ là những người ghi chép bài giảng một cách thụ động, thì trong phương pháp dạy học theo tình huống, sinh viên phải tham gia một cách tích cực vào hoạt động sư phạm ở trên lớp. Họ phải suy nghĩ để giải quyết vấn đề và trình bày kết quả của việc giải quyết các tình huống này trước tập thể lớp và trước giáo viên.

Kết quả khảo sát của chúng tôi đối với sinh viên Đại học Sư phạm Huế cho thấy, có 100% sinh viên khẳng định việc giải quyết tình huống có vấn đề trong quá trình học đã hình thành và phát triển tính tích cực học tập của sinh viên. Họ cho rằng, với phương pháp này thì việc học tập ở trên lớp và cả khi tự học ở nhà đã trở nên hứng thú hơn.

Chúng ta cần xem thời gian giải các tình huống có vấn đề trong quá trình học của sinh viên, nhất là trong quá trình học trên lớp là phần thời gian thực hành của sinh viên. Học ở trên lớp của sinh viên được chia thành 2 phần cơ bản: học lý thuyết và thực hành. Đối với nhiều giảng viên, khi lên lớp mới chỉ chú trọng nhiều đến phần truyền đạt lý thuyết, mà chưa chú ý nhiều đến phần thực hành của sinh viên. Ở các nước có nền giáo dục phát triển thì vấn đề thực hành đặc biệt được coi trọng. Chẳng hạn, ở nhiều trường đại học lớn của Úc thì sinh viên cứ học 4 tiết lý thuyết thì có 8 tiết thực hành. Hình thức thực hành rất đa dạng, trong đó có thời gian thực hành trên lớp. Khi sinh viên phải thực hành nhiều thì họ phải luôn luôn suy nghĩ, hành động trong quá trình học. Một điều quan trọng khác là khi sinh viên phải hành động nhiều trong quá trình học thì điều đó đã làm cho họ nhận thấy họ được quan tâm, chú ý trong quá trình dạy của giảng viên. Họ đã trở thành một bộ phận cấu thành trong hoạt động tương hỗ của quá trình dạy và học trên lớp. Họ có cơ hội thể hiện suy nghĩ, trình độ và những băn khoăn của mình trước giảng viên và tập thể lớp. Tức là sinh viên được thể hiện nhu cầu khẳng định bản thân của mình.

b. Hình thành tư duy sáng tạo cho sinh viên

Việc giải quyết tình huống có vấn đề trong quá trình học không chỉ hình thành và phát huy tính tích cực học tập của sinh viên, mà còn hình thành ở họ tư duy sáng tạo. Đây là một hiệu quả quan trọng của phương pháp dạy học này. Bởi lẽ, khi giải quyết tình huống có vấn đề, đòi hỏi sinh viên phải thực hiện một loạt các thao tác tư duy sau: a) Nhận thức, hiểu và phân tích tình huống. Đây là giai đoạn để sinh viên nhận thức về độ khó, mức độ mới của vấn đề, những tri thức mình đã có và những tri thức cần có để giải quyết vấn đề; b) Đưa ra các phương án để giải quyết vấn đề. Để giải quyết một tình huống, sinh viên có thể đưa ra một số phương án. Những phương án này được xây dựng trên cơ sở tri thức và kinh nghiệm có sẵn kết hợp với tư duy sáng tạo của sinh viên. Sinh viên không thể giải quyết được tình huống nếu chỉ sử dụng các tri thức và kinh nghiệm đã có. Vì trong tình huống có vấn đề luôn luôn chứa đựng yếu tố mới; c) Lựa chọn một phương án giải quyết tối ưu trong số các phương án đã đưa ra. Lựa chọn phương án nào trong số các phương án đã xác định là một điều không đơn giản. Nó cần sự cân nhắc, suy nghĩ hay nói cách khác, cần sự sáng tạo của sinh viên; d) Hiện thực hoá phương án đã lựa chọn.

Có thể nói, việc thực hiện một loạt các thao tác tư duy trên là quá trình sáng tạo của sinh viên - quá trình vận dụng các tri thức và kinh nghiệm vốn có, quá trình tìm tòi các giải pháp để giải quyết tình huống có vấn đề. Sẽ là hết sức nhầm chán nếu hoạt động dạy và học chỉ là một quá trình đơn điệu giữa người truyền đạt (giảng viên) và người ghi chép một cách thụ động (sinh viên).

c. Hình thành ở sinh viên một số kỹ năng thực hành cần thiết

Việc dạy học thông qua giải quyết tình huống có vấn đề không chỉ phát huy tư duy sáng tạo của sinh viên, mà còn hình thành ở sinh viên một số kỹ năng thực hành rất cần thiết. Đó là kỹ năng phân tích vấn đề, kỹ năng lựa chọn và ra quyết định, đặc biệt là kỹ năng trình bày, diễn giải của sinh viên trước tập thể. Có thể nói, đây là kỹ năng còn rất yếu của sinh viên hiện nay, trong khi đó sinh viên nước ngoài rất mạnh về kỹ năng này. Do được thực hành nhiều trong quá trình học, nên họ rất tự tin khi trình bày một vấn đề nào đó trước tập thể, trong khi đó sinh viên của chúng ta có nhiều lúng túng, thiếu tự tin khi trình bày trước đám đông hoặc khi trình bày thì không biết cách trình bày một cách khái quát, lôgic và có trọng tâm. Việc sinh viên được trình bày nhiều kết quả giải quyết tình huống trên lớp đã giúp họ có kỹ năng trình bày một vấn đề trước tập thể sao cho dễ hiểu, có tính khái quát và lôgic. Qua việc trình bày họ sẽ tự tin hơn khi phát biểu trước tập thể và đây cũng là nhân tố kích thích tính tích cực của sinh viên trong phát biểu ý kiến khi học trên lớp.

d. Phát huy tính tích cực của giảng viên đối với hoạt động giảng dạy

Phương pháp dạy học thông qua giải quyết tình huống có vấn đề không chỉ cần thiết cho sinh viên, mà nó rất cần cho cả các giảng viên. Để có được những tình huống có vấn đề phục vụ cho bài giảng, nhất là các tình huống có chất lượng tốt, giáo viên cần phải trăn trở, suy nghĩ, tìm tòi và cả sáng tạo. Sự trăn trở và sáng tạo này thể hiện ở tất cả các khâu của hoạt động sư phạm, từ chuẩn bị bài giảng, đến việc truyền đạt kiến thức trên lớp và ở cả khâu đánh giá kết quả học tập của sinh viên. Họ cần đọc tư liệu nhiều hơn, quan sát cuộc sống nhiều hơn, khái quát các tình huống thực tiễn thành các tình huống sư phạm tốt hơn. Mặt khác, họ cần quan sát, phân tích và đánh giá việc sinh viên giải quyết tình huống. Hay nói cách khác, giảng viên phải năng động hơn, sáng tạo hơn và phát huy tính tích cực một cách khá toàn diện trong các khâu của hoạt động đào tạo trong nhà trường.

Từ những phân tích trên ta thấy, phương pháp dạy học thông qua giải quyết tình huống có vấn đề là một phương pháp cần thiết để nâng cao chất lượng giáo dục trong các trường đại học ở nước ta hiện nay. Nó cần được áp dụng rộng rãi trong các môn học và với một thời lượng lớn trong số thời gian học của sinh viên.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Như An. *Giải bài tập tình huống sư phạm*. Tạp chí lý luận Khoa học giáo dục, tháng 11 năm 1992.
2. Ngô Công Hoàn, Hoàng Anh. *Giao tiếp sư phạm*. NXB Giáo dục, 1999.
3. M.A. Machuxkin. *Các tình huống có vấn đề trong tư duy*. NXB Giáo dục Matxcova, 1972.
4. Lã Văn Mến. *Kỹ năng giải quyết tình huống sư phạm của sinh viên CĐSP Nam Định*. Luận án TS, năm 2005.
5. Bùi Thị Mùi. *Tình huống sư phạm trong công tác giáo dục học sinh THPT*. NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội, 2005.